

La veu del regne. 600 anys de la Generalitat Valenciana

Antoni Furió
Universitat de València

Enguany es compleixen els 600 anys de la creació de la Generalitat Valenciana, la institució que, nascuda inicialment amb una finalitat fiscal i financera, acabaria ostentant la més alta representació política del regne de València i el nom de la qual, recuperat el 1982 en l'Estatut d'Autonomia, designa avui al conjunt de les institucions de l'autogovern valencià. En efecte, el 22 de març de 1418, en la darrera sessió de les corts celebrades aquell any, reunides en el convent de predicadors de la ciutat de València, es van publicar els furs aprovats en aquella ocasió, entre els quals, els que regulaven les funcions, la composició i la forma d'elecció dels membres de la nova institució. De la importància que se li va voler donar a aquesta, ja des del principi, en són una bona mostra els noms dels seus primers diputats: el bisbe de València, Hug de Llupià; el mestre de l'orde de Montesa, Romeu de Corbera; el duc de Gandia, Alfons d'Aragó; el cavaller Lluís Carbonell; el ciutadà de València, Bernat Joan; i el veí d'Alzira, Bernat Costejà. És a dir, els personatges políticament més rellevants en el regne de València en les primeres dècades del segle XV.

Els sistemes polítics reflecteixen les realitats socials i econòmiques de les societats de les quals emanen i, en aquest sentit, la Generalitat del regne de València traduïa, en la seua composició, els trets característics de la societat valenciana, una societat molt urbanitzada, amb un gran pes demogràfic, econòmic i polític de les ciutats, i en particular de la capital, la ciutat de València, i amb una economia molt comercialitzada, orientada en bona mesura cap al mercat i l'exportació. A més, al contrari que Aragó i Catalunya, el regne de València no comptava amb grans estats feudals ni barons poderosos que rivalitzassen amb el monarca. Les úniques senyories veritablement grans eren les de l'orde de Montesa, creada amb les possessions dels ordes del Temple i de l'Hospital, i els ducats de Gandia i Sogorb, en mans de branques secundàries de la família reial. Més que de magnats i barons, el regne de València era un país de cavallers i petits nobles, de ciutadans i mercaders, de juristes i professionals urbans. I això és el que reflecteix la primera composició de la Generalitat: el caràcter urbà del país, amb la presència del cavaller, el ciutadà de València i el veí d'Alzira; i la participació dels qui eren aleshores els personatges més prominents del regne: el bisbe de València i el mestre de Montesa, pel braç eclesiàstic, i el duc de Gandia, pel braç militar o nobiliari. Un duc de Gandia que, només sis anys abans, havia estat candidat al tron vacant de la Corona d'Aragó.

En realitat, i com les seues homòlogues catalana i aragonesa, la Generalitat valenciana havia nascut molt abans, com a comissió o diputació permanent de les Corts, però sense estructura formal reconeguda ni caràcter estable. Com que les Corts només es reunien quan el rei les convocava i la durada de les sessions no permetia acabar tots els punts, ja des de la primera meitat del segle XIV es van crear comissions delegades que prosseguien i finalitzaven els treballs de les corts una vegada dissoltes aquestes, generalment la recaptació dels donatius o subsidis aprovats en les sessions parlamentàries. El naixement de la Generalitat, però, no respon només a una necessitat administrativa o financera, sinó eminentment política. Enfront del rei, hi havia el regne, i aquest estava representat políticament per les Corts, és a dir, pels representants dels tres braços o estaments en què es dividia la societat medieval. Ara bé, les Corts no es reunien quan volien, sinó quan les convocava el monarca, i aquest només les convocava

quan no tenia més remei. Quan necessitava diners, generalment per a fer front a una campanya militar. Sabia que la contrapartida serien concessions polítiques, en especial un major control de l'acció de govern, ja que els síndics de les corts denunciarien els greuges i contrafurs comesos pels oficials reials i també aprofitarien per guanyar una major participació política. El context decisiu per al naixement de la nova institució va ser la llarga guerra amb Castella, que ocupa pràcticament tot el tercer quart del segle XIV. El rei, Pere el Cerimoniós, que s'havia mostrat autoritari durant la primera fase del seu regnat, desesperat per trobar finançament per a fer front a la invasió castellana, que per dues vegades arribà davant les portes de la ciutat de València i havia ocupat la major part del sud, la governació d'Oriola, apoderant-se fins i tot d'Alacant, acceptà que els impostos votats per a reunir la suma del subsidi fossen recaptats i administrats per les mateixes corts, a través d'una comissió delegada o diputació permanent, i no pels oficials reials.

S'obre així un important capítol en la història no sols fiscal i financera, sinó sobretot política del regne de València i, en general, de la Corona d'Aragó, que els acosta més a la via del parlamentarisme i el constitucionalisme pròpia d'Anglaterra, els Països Baixos i altres regions europees, que a la més monàrquica i autoritària, que abocaria en l'absolutisme, seguida per França i Castella. I així, mentre a aquests dos països seria el monarca i la hisenda reial, és a dir, el poder central, qui s'encarregaria de la recaptació i la gestió dels impostos, amb tot el que això suposa –i bé que ho sabem els valencians del segle XXI–, en el regne de València, com en la Corona d'Aragó, qui se n'encarregava era la Generalitat i la hisenda del regne, convertits en actors polítics que, com el parlament en Anglaterra o institucions similars en Borgonya, Flandes i Holanda, constituïen un contrapès a l'actuació del sobirà. Al regne de València, el rei no estava per damunt de la llei –de fet, no era rei fins que no jurava els Furs, a l'inici del seu regnat–, ni tan sols, dit siga de passada, per damunt de l'impost, com mostren els pagaments fets per la casa del rei cada vegada que s'estava a la capital valenciana.

La Generalitat, doncs, començà els seus primers passos als anys seixanta del Trescents, quan es va fer necessari un important esforç econòmic per a fer front a l'enorme volum de la despesa militar. Però no va ser fins 1418, ara fa 600 anys, amb Alfons el Magnànim, quan la nova institució es va consolidar plenament i començà a funcionar amb regularitat. La Generalitat, anomenada inicialment Diputació del General, era, efectivament, una diputació, una comissió permanent de les Corts, que representava el conjunt –el “General”– dels habitants del regne de València. Cal dir que, per oligàrquiques que fossen –i això no ho hem de perdre de vista: es tracta d'una societat feudal, estamental, no d'una societat moderna i democràtica–, les Corts i en particular la seua diputació permanent, la Generalitat, representaven la societat política del regne, i n'eren ben conscients. Eren la veu del regne, la veu que vehiculava les queixes i les demandes dels valencians davant el monarca.

A la consolidació de la Generalitat també contribuï l'emissió de deute públic –de fet, es tracta d'una de les primeres mostres de deute sobirà o estatal a Europa–, els interessos del qual es pagaven amb els ingressos fiscals recaptats per la institució, els impostos coneguts com a “generalitats”, que es convertiren així en permanents i regulars. Difícilment hauria pogut Pere el Cerimoniós no sols frenar la invasió d'una Castella que multiplicava per quatre o per cinc l'extensió i la demografia de la Corona d'Aragó, sinó fins i tot acabar en taules, si no hagués estat per la capacitat fiscal i financera d'aquesta. Castella tenia més territori, més població i, sobretot, més tropes, però la Corona d'Aragó tenia més capacitat financera gràcies a la riquesa de les seues ciutats i la seua economia. Aquesta capacitat financera es concretà en l'emissió de deute públic, que era adquirit per ciutadans i altres inversors del regne. El deute públic

consolidat i a llarg termini, el primer deute sobirà a Europa, molt abans que s'estengués a la resta del continent (en Anglaterra, per exemple, no s'implantaria fins al final del segle XVII, més de tres-cents anys després), dotava l'estat d'un important volum de recursos, que, en el cas valencià, com en el de la resta de territoris de la Corona d'Aragó, era gestionat i controlat per la Generalitat. Podem fer-nos una idea del que això significa si tenim en compte l'actual infrafinançament del País Valencià i, com a conseqüència, la invisibilitat política d'aquest a Madrid. Els diners dels impostos que paguen avui els valencians es canalitzen en la seua major part cap a l'administració central, que després només en retorna, en forma d'inversions i transferències, una part molt minsa i gens proporcional a la població. El País Valencià és, des de fa moltes dècades, un important motor econòmic, un dels més potents d'Espanya, primer amb la taronja i l'agricultura d'exportació i després amb el turisme i la construcció, però un nan polític, un actor de segona fila en el tauler polític de l'estat. L'acció política depèn en gran mesura de la capacitat financera i la hisenda espanyola s'ha organitzat en els últims tres segles amb una visió centralista i vertical des de Madrid, que es també com s'ha construït l'Estat espanyol des de la guerra de Successió i el triomf dels borbons. Molt diferent al model descentralitzat, confederal en diríem avui, que caracteritzà primer la Corona d'Aragó, en l'època medieval, i després la monarquia hispànica de la Casa d'Àustria, que mantingué vigent el sistema foral.

Guerra, fiscalitat i finances, especialment el deute públic, estan, doncs, en l'origen de la forma que acabaria adoptant la construcció de l'Estat en els territoris de la Corona d'Aragó, entre ells el regne de València, caracteritzada per un major equilibri de poder entre el rei i el regne i per la participació política d'aquest, a través de la Generalitat, en l'administració fiscal i financera de l'Estat, cosa que no es produí a Castella, on mai no es va desenvolupar una institució semblant. Amb el temps, la Generalitat assumiria també funcions polítiques, encara que en l'època moderna hagué de compartir la representació del regne amb una altra institució, els Elets dels Tres Estaments. I és que la Generalitat havia estat paulatinament neutralitzada i desactivada per la monarquia, que mediatitzava l'elecció dels síndics de les ciutats i exercia també un fort control sobre els altres, de manera que els braços o estaments de les corts decidiren elegir els seus propis representants directes per tal de deslliurar-se de la tutela reial i defensar millor els seus interessos i els del regne. Per la seua part, el monarca atia la competència entre ambdues institucions per tal de debilitar la representació política dels valencians i, sobretot, la seua contestació a les polítiques reials, com es posaria en relleu amb mesures tan lesives per als interessos valencians com l'expulsió dels moriscos el 1609, que comportà l'expulsió de la tercera part de la població del país o, abans, la introducció de la Inquisició, durament contestada per les institucions regnícoles, i que tindria efectes devastadors sobre la societat i la cultura valencianes.

La Generalitat, com la resta de les institucions del regne de València, va ser abolida en 1707, després de la derrota valenciana en la Guerra de Successió, pel decret de Nova Planta, que substituïa l'antic ordenament foral per les lleis i institucions castelleses, amb una visió més centralista i absolutista de l'Estat i del poder de la monarquia. Quan dic 'derrota valenciana' i no del bàndol austriacista, és perquè la derrota va ser general, de tots els valencians, com amargament es queixaven els partidaris de Felip V, que protestaren per la supressió de les lleis i les llibertats valencianes i que, per això, tot i la seua filiació política borbònica i la lleialtat al nou monarca, acabaren a la presó. Amb tot, la Generalitat no desaparegué del tot de l'imaginari dels valencians, que, d'altra banda, tenien en el magnífic edifici del palau de la plaça de Manises un testimoni permanent de la seua antiga esplendor. En els segles XIX i XX, les institucions forals, junt amb tot el passat medieval i modern, es convertiren en objecte, primer, d'evocació

nostàlgica per part dels poetes i erudits del Romanticisme i la Renaixença, de Vicent Boix a Teodor Llorente, i, més tard, de reivindicació política per part del valencianisme. De la Declaració valencianista de 1918, de la qual es compleixen enguany cent anys, a la Segona República, les aspiracions valencianistes anaren concretant-se en l'aconseguint d'un Estatut d'Autonomia, en l'estela del que havien obtingut ja Catalunya, Euskadi i Galícia, i que la guerra no va fer possible. Aquestes aspiracions es reprengueren durant el franquisme i, sobretot, durant la transició democràtica, quan les forces polítiques progressistes afegiren al paquet bàsic de reclamacions democràtiques – Llibertat i Amnistia– la de –i Estatut d'Autonomia–. Això i les grans mobilitzacions que les recolzaren, com la manifestació massiva del 9 d'Octubre de 1977, ara fa ja quaranta-un anys, conduïren finalment a l'Estatut de 1982, que recuperava, més que l'antiga institució premoderna, el seu nom i el seu caràcter simbòlic, amb el qual es designa des d'aleshores el conjunt de les institucions de l'autogovern valencià.

La singularitat política dels valencians no és, doncs, un fenomen recent, de fa menys de quaranta anys, quan es va crear l'Estat de les autonomies, quan es va decidir el cafè per a tots per a igualar el de Catalunya i el País Basc, sinó que enfonsa les seues arrels en un passat antic, plurisecular, i, com demostraren les mobilitzacions dels anys setanta, encara viva i present. Sis segles no són poca cosa, encara que la celebració estiga sent un tant tímida, sense estridències ni gran solemnitats acordes amb la importància de l'efemèride i que, de ben segur, no seria negligida ni desaprofitada, de poder comptar amb ella, per altres comunitats autònomes més conscients i geloses del seu passat històric.

De tot això, de la creació de la Generalitat a la seua abolicció, la seua recuperació i el seu present, de les seues funcions i competències, de la seua composició i forma d'elecció, del seu patrimoni cultural i artístic, de la relació amb el monarca, entre la col·laboració i la confrontació, de la negociació, de la representativitat política, de finances i fiscalitat, de deute públic, de construcció de l'Estat i, de la història valenciana dels últims sis segles en general, amb la Generalitat com a fil conductor, se n'ha parlat en el congrés internacional que, sota el nom *La veu del regne. Representació política, recursos públics i construcció de l'estat*, es va celebrar del 21 al 28 d'octubre passats (2018). El congrés, organitzat per les cinc universitats públiques valencianes, amb el patrocini de Presidència de la Generalitat i el concurs també de les Corts Valencianes, reuní a València, Morella i Alacant més de 180 especialistes de diferents països, de França i Itàlia al Canadà, els estudis dels quals han contribuït no sols a posar en valor el paper de la Generalitat com a entitat singular, pròpia d'estats amb una important representació política del regne, sinó també a comparar la institució valenciana amb d'altres similars –i fins i tot amb el mateix nom– en altres regnes de la Corona d'Aragó i fins i tot d'Europa occidental. Així, mentre que unes sessions es van centrar en la Generalitat Valenciana en ella mateixa, d'altres l'abordaren en comparació amb la Generalitat de Catalunya, la Diputación General de Aragón i les diputacions dels regnes de Sardenya, Sicília i Nàpols, i encara amb les que funcionaren a Borgonya i als Països Baixos. Només des d'una perspectiva comparatista, destacant-ne les similituds i les diferències, podrem entendre millor la singularitat de la institució valenciana.

La majoria de les sessions científiques tingueren lloc a la ciutat de València, repartides en diversos escenaris, des de la Facultat de Geografia i Història a la Facultat de Dret, la de Medicina i l'edifici del Rectorat, totes dins la Universitat de València, en l'avinguda de Blasco Ibáñez, a més de la Facultat de Teologia, l'Octubre. Centre de Cultura Contemporània, el Palau de les Corts i el mateix Palau de la Generalitat, tot en el centre de la ciutat. En total han estat setze sessions, celebrades simultàniament en els diferents espais esmentats. Les sessions estrictament acadèmiques han estat

complementades per d'altres de naturalesa més institucional, com ara la inauguració, que es va celebrar al Paraninfo de la Universitat de València, diumenge 21 d'octubre, amb la presència del president de la Generalitat Valenciana, el president de les Corts Valencianes i la rectora de la Universitat de València. De la mateixa manera, dimecres 24 se celebrà a la Sala del Justícia de l'ajuntament de Morella un altre acte institucional, presidit per l'alcalde de la ciutat i la rectora de la Universitat Jaume I; i diumenge 28, al castell de Santa Bàrbara d'Alacant, se celebrà la sessió de cloenda, amb la presència del president de les Corts Valencianes, el rector de la Universitat d'Alacant, l'alcalde de la ciutat i els presidents dels parlaments o consells regionals d'alguns dels territoris que formaren part de l'antiga Corona d'Aragó, com Catalunya, Aragó, les Illes Balears, Sardenya i Sicília. Tots aquests actes institucionals van comptar amb la participació de la Capella de Ministrers, dirigida per Carles Magraner, que ha creat un espectacle escènic i musical per a l'ocasió, *La veu del regne. Cants d'un poble per a trencar silencis*, amb música dels diferents períodes històrics i textos elaborats per Alfons Llorenç.

Amb un magne congrés com aquest, s'ha volgut també retre homenatge a aquella esplèndida i inèdita experiència que va ser el Primer Congrés d'Història del País Valencià, que reuní més de 700 participants l'any 1971, prompte farà cinquanta anys, i que malauradament no va tenir continuïtat. I també a historiadors i pensadors que posaren la història i la identitat dels valencians en el centre de les seues reflexions, en particular Joan Fuster, Manuel Sanchis Guarner, Joan Reglà, Emili Giralt i Alfons Cucó, que, en uns moments difícils, no sols de repressió sinó també de provincialització i despersonalització, identificaren els problemes i les llacunes de l'experiència històrica valenciana, alhora que formulaven propostes de futur. La història, combinada amb la voluntat política, amb la decisió de futur.

En aquest mateix sentit, tot i tractar-se d'un congrés d'història –una història que arriba fins avui mateix, ja que algunes de les ponències analitzaren els últims anys de govern autonòmic, i fins i tot la presència de la Generalitat i la història valenciana en els llibres de text–, la perspectiva no ha estat historicista. En el discurs d'obertura de curs en l'institut de París en què exercia com a professor, al començament dels anys trenta del segle XX, Pierre Vilar explicava als seus alumnes que l'objectiu de la història no consisteix tant a acumular coneixements, i menys encara dates i noms, sinó a “ensenyar a pensar davant els problemes més greus del món”. O, com diria trenta anys més tard Joan Reglà, aleshores catedràtic d'història moderna en la Universitat de València, a “comprendre el món”. Un dels problemes d'avui és el de l'organització política de l'Estat i la redistribució dels recursos financers, com mostren l'agenda del govern de la Generalitat Valenciana i la preocupació de totes les forces polítiques i, en general, de tota la societat valenciana pel finançament. La història no ho resoldrà, això. Però ajuda a comprendre-ho, a comprendre com hem arribat fins ací. Espanya s'ha construït d'una determinada manera des del segle XVIII, fortament centralitzada i vertical, del centre sobre o contra les perifèries. Però podria haver-ho fet d'una altra, com ho intentaren les dues experiències republicanes amb què ha comptat, al segle XIX i al segle XX, com ho intenta des de fa quasi quaranta anys l'actual Estat de les autonomies o fins i tot com aspiren a aprofundir alguns, desenvolupant el seu caràcter federal, enfront de les pulsions recentralitzadores d'altres, que pretenen revertir tot el procés i tornar als vells i bons temps en què tot es decidia a Madrid. Avui, que ens preocupen problemes tan apressants com, a escala mundial, l'aprofundiment en la democràcia i en la inclusivitat dels sistemes polítics, per fer front a l'increment de les desigualtats i la marginació dels més desfavorits, o, a nivell espanyol, la consolidació d'una forma d'Estat més descentralitzada, més plural, més pròxima a la ciutadania, el millor coneixement del que

van ser institucions com la Generalitat i la tradició legal i política durant els segles de règim foral pot ser d'un gran interès no sols per a la recuperació de la història valenciana, sinó també per a situar en perspectiva i contribuir a l'enfortiment i millora del sistema polític i institucional dels valencians, del qual depenen, al capdavant el seu benestar material i el seu desenvolupament social i cultural.